

УДК 343.85

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.4.37>

О. М. Кропивницький

аспірант

Одеського державного університету внутрішніх справ

ORCID ID: 0009-0002-4445-6117

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ ЯК СУБ'ЄКТА ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ

В статті досліджено становлення та розвиток Державного бюро розслідувань як суб'єкта запобігання злочинності.

Як показало наше дослідження, зародження ідеї щодо створення ДБР вітчизняні учені справедливо пов'язують з Указом Президента України «Про Національне бюро розслідувань України» від 24.04.97 № 371. Проте рішенням Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України від 24.04.1997 р. № 371 «Про Національне бюро розслідувань України» (справа щодо утворення Національного бюро розслідувань України) окремі положення зазначеного Указу Президента України визнано не відповідними Конституції та втратили чинність, що унеможливило подальшу реалізацію даного проекту

Першим кроком до нових змін став Указ Президента України від 08.04. 2008 р. № 311/2008, яким введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15.02.2008 р. «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів», що створило передумови нових реформ у системі органів кримінальної юстиції.

Окремо варто зауважити і на тому, що незважаючи на прийняття 12.11.2015 р. Закону України «Про Державне бюро розслідувань» № 794-VIII суб'єктивну функцію із запобігання злочинності персонал ДБР отримав лише через 3 роки. У зв'язку з чим створення ДБР як суб'єкта запобігання військовим кримінальним правопорушенням, за нашим глибоким переконанням, слід вважати саме 27.11.2018 р., коли перші 300 слідчих ДБР день прийняття присягу. Також варто зауважити й на тому, що цього ж дня було зареєстровано і перші кримінальні провадження, у тому числі щодо вчинення військових кримінальних правопорушень.

Доведено, що з урахуванням викликів сьогодення, в умовах воєнного стану в Україні, невідкладним завданням являється визначення місця ДБР, як одного з основних суб'єктів запобігання злочинності, реалізація якого являється неможливою без чіткого визначення поставлених завдань, створення необхідних інструментів для їх виконання та належної його підзвітності громадянському суспільству.

Ключові слова: Державне бюро розслідувань, ДБР, становлення ДБР, розвиток ДБР, злочинність, запобігання, протидія, суб'єкт запобігання злочинності.

Постановка проблеми. Військово-політична ситуація пов'язана із повномасштабним вторгненням зс рф та інших підконтрольних їй військових формувань на територію України, і як наслідок введений 24.02.2022 року Указом Президента України № 64/2022 воєнний стан не лише вплинули на криміногенну ситуацію в державі, а й значно розширили коло проблемних питань кримінологічної науки та практики запобігання злочинності.

За твердженням М. О. Семенишина «кримінологічна ситуація, яка склалася нині в Україні, стала суттєвим дестабілізуючим фактором суспільного життя, що особливо відчутно на тлі кардинальних змін, що відбулися останнім часом у житті суспільства. Збройний конфлікт спочатку у зоні АТО, ООС на території Донецької та Луганської областей, а потім фактична війна з рф, зумовили серйозні зміни в державі та одночасно спричинили тенденцію до загострення злочинності. Швидкі, великомасштабні й багато в чому негативно

забарвлені соціальні процеси загострили стан боротьби зі злочинністю» [1, с. 63].

Одним із основних суб'єктів що виконує функцію із запобігання, виявлення, припинення, розкриття і розслідування кримінальних правопорушень є Державне бюро розслідувань (далі – ДБР) (ст. 5 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» № 794-VIII[2].

Аналіз останніх публікацій. За період Української незалежної проблематика запобігання злочинності присвятили свої наукові праці такі вітчизняні учені як: В. В. Бабаніна, А. М. Бабенко, В. М. Білоконев, І. Г. Богатирьов, П. П. Богущкий, І. В. Боднар, В. В. Бондарєв, Бугаєв В.О., М. Б. Головка, В. К. Грищук, В. С. Давиденко, Н.А. Дмитренко, С. Ф. Денисов, Ю. П. Дзюба, С. І. Дячук, М. М. Івлєв, Д. В. Казначєєва, В. І. Касинюк, В. А. Клименко, Корнієнко М.В., І. М. Коропатнік, Я. С. Кулькіна, Ю. Б. Курилюк, І. І. Митрофанов, В. О. Навроцький, Т. Б. Ніколаєнко, А. С. Овчаренко, М. І. Панов, О. Р. Полегенька, В. П. Попович, А.О. Рєва, О. М. Сарнавський, О. В. Столярський, В. М. Стратонов, Є. Л. Стрельцов, М. С. Туркот, М. І. Хавронюк, С. О. Харитонов, І. О. Харь, Г. І. Чангулі, В. В. Шаблистий, О. О. Шкута та ін.

Мета статті. Дослідження становлення та розвитку Державного бюро розслідувань як суб'єкта запобігання злочинності.

Виклад основного матеріалу. Зародження ідеї щодо створення ДБР вітчизняні учені [3, с. 25] справедливо пов'язують з Указом Президента України «Про Національне бюро розслідувань України» від 24.04.97 № 371, метою створення якого законодавець бачив у «зміцненні національної безпеки держави, забезпечення належного захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина, посилення боротьби зі злочинністю, особливо з її організованими формами, відповідно до пунктів 1 і 15 статті 106 Конституції України» [4] [5].

Національне бюро розслідувань України було створено в якості центрального органу виконавчої влади, на який покладалося завдання, щодо проведення досудового слідства та оперативно-розшукових заходів по відношенню до особливо

складних злочинів, які становлять підвищену суспільну небезпеку та здійснення інформаційно-аналітичної роботи з метою запобігання і протидії корупції та іншим небезпечним злочинам, прогнозування динаміки зростання та/або зменшення злочинності у суспільстві [5].

Слід зауважити, що рішенням Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України від 24.04.1997 р. № 371 «Про Національне бюро розслідувань України» (справа щодо утворення Національного бюро розслідувань України) [5] окремі положення зазначеного Указу Президента України визнано не відповідними Конституції та втратили чинність, що унеможливило подальшу реалізацію даного проекту [6].

Докорінні зміни в соціально-політичних та інших сферах життя суспільства і держави на шляху розбудови української незалежності залишили невід'ємний слід на системі правоохоронних органів України. І хоча протягом наступних десяти років, після ухвалення досліджуваного вище Указу Президента України від 24.04.1997 р. № 371 [5], усі спроби відновлення діяльності Національного бюро розслідувань України не увінчалися успіхом, ідея створення ДБР продовжила свій розвиток. Основною причиною цьому послужив той факт, що існуюча структура кримінальної юстиції не відповідала тогочасним умовам, не забезпечувала правопорядок та ефективний захист суспільних відносин. Що й стало приводом до початку процесу реформування правоохоронних органів у напрямі їх подальшої гуманізації, демократизації й посилення захисту прав і свобод людини і громадянина, відповідно до вимог міжнародних нормативно-правових актів і прийнятих Україною зобов'язань перед європейською і світовою спільнотою [18, с. 188]

На думку Г.М. Чернишова, створення сучасного, незалежного правоохоронного органу із функціями досудового розслідування було обумовлено: зобов'язаннями України перед Радою ЄС, НАТО та неурядовими міжнародними організаціями (напри-

клад, Amnesty International); внутрішньодержавними проблемами (зокрема, поєднання органами прокуратури повноважень в сфері досудового розслідування, державного обвинувачення та прокурорського нагляду суперечило принципам неупередженості та незалежності правоохоронної діяльності; криміногенними процесами у суспільстві [7 с, 405].

Також, до передумов створення ДБР поіменованій вище автор відносить «вкрай низький рівень довіри громадян України до правоохоронної системи та до інституту державної влади в цілому. В умовах втрати легітимності для відновлення підтримки населення реформування відповідної ланки правоохоронної системи стало неминучим та очевидним явищем» [7, с. 405].

На підтримку зазначеної вище позиції экс-директором ДБР (2017-2019р.р.) Р.М. Трубою, зауважено, що «з метою ефективної протидії злочинності вищих посадових осіб держави поступово назріла необхідність реформування правоохоронних органів України шляхом упровадження принципово нового незалежного функціонального державного органу» [8 с, 234] [19, с. 19]

Першим кроком до нових змін став Указ Президента України від 08.04. 2008 р. № 311/2008, яким введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15.02.2008 р. «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» [9], що створило передумови нових реформ у системі органів кримінальної юстиції [20, с. 76].

Ключовою, у даному контексті, стала нормативно-закріплена теза що «реформування органів кримінальної юстиції є бути спрямовано на вдосконалення їхньої діяльності за європейськими стандартами з метою підвищення рівня захисту прав людини і основоположних свобод, посилення боротьби з кримінально караними діяннями і, як наслідок, на зростання довіри населення до цих органів» [9].

Окремо варто зауважити, що в досліджуваній період одним із ключових завдань запроваджених реформи мало бути покладання окремих функцій досудового слідства на військову поліцію та спеці-

ально утворений орган досудового розслідування корупційних правопорушень (антикорупційний орган) [9]. Що стосується останнього то варто погодитись з позицією Є.Д. Скулиш з приводу того, що подальше створення ДБР стало частиною реалізації прийнятих Україною міжнародних зобов'язань, щодо імплементації у вітчизняне законодавство положення ст. 36 Конвенції ООН проти корупції «Спеціалізовані органи» [10], що за словами поіменованого вченого «являлось результатом посиленого тиску США та Європейського Союзу на Україну, звинувачуваний у надмірній корумпованості та засиллі організованої злочинності» [11, с. 66].

The Group of States against Corruption у звіті щодо реформ в Україні (2013 р.) зауважила на фактичному провалі українським керівництвом виконання першого пункту рекомендацій Ради Європи («необхідність створення незалежного органу з нагляду за реалізацією національної антикорупційної стратегії» [13]).

Констатуючи вказаний вище стан справ, вітчизняний вчений І.В. Цюприк, зазначає, що «стан криміногенної ситуації в державі стримує виконання Україною своїх зобов'язань та, відповідно, набуття повноправного членства в ЄС. Угодою про асоціацію між Україною і ЄС передбачене налагодження ефективної скоординованої роботи щодо ліквідації економічного підґрунтя організованої злочинності та корупції, що викорінилася в усіх сферах державного управління, спричиняючи порушення прав, свобод і законних інтересів громадян та суб'єктів господарської діяльності, шляхом подолання кримінально олігархічної моделі управління тіншовим сегментом ринку, перешкоджання потраплянню лідерів злочинних організацій до інститутів державної влади» [14, с. 177].

Аналіз пояснювальної записки до Закону України «Про Державне бюро розслідувань» реєстр. № 2114 від 12.02.2015 р. дозволяє зауважити, що Organisation for Economic Cooperation and Development в межах моніторингу виконання Україною Стамбульського плану дій по боротьбі з корупцією, наголошувала на необхідності «забезпечити без подальшого зволікання ефективну антикорупційну спеціа-

лізацію в правоохоронній системі шляхом створення законом автономного спеціалізованого органу з антикорупційних розслідувань, який має бути структурно незалежним від існуючих правоохоронних органів та органів безпеки, і націлений на високопосадову корупцію та буде забезпечений адекватними гарантіями незалежності, повноваженнями й ресурсами відповідно до міжнародних стандартів та найкращої практики» [12].

Підтримуючи позицію Н. Р. Носевич, справедливо наголосити, що «необхідність створення ДБР була зумовлена також і п. 9 «Перехідних положень» Конституції з огляду на позбавлення прокуратури функції досудового розслідування злочинів [3, с. 14].

Як показало наше дослідження, окремо варто зауважити і на тому, що до прийняття Закону України «Про Державне бюро розслідувань» його законопроект до ВР України вносився двічі (01.08.2013 р. реєстр. № 3042 [15]. та 15.05.2014 р. реєстр. № 3042 [16].

Аналіз зазначених проектів доводить що метою Закону України «Про Державне бюро розслідувань» є «створення організаційно-правових засад його діяльності, а головним завданням – запобігання і протидія злочинам як найбільш небезпечним кримінальним правопорушенням» [17].

Разом з тим варто зауважити, що проведений нами системний аналіз наукових джерел та норм чинного законодавства доводить, що суб'єктивну функцію із запобігання злочинності персонал ДБР отримав навіть не через рік - 29 лютого 2016 р., коли Постановою Кабінету Міністрів України №127 утворено Державне бюро розслідувань [17], і не 13 грудня 2017 р. коли Кабінетом Міністрів України було погоджено організаційну структуру ДБР, до якої увійшли: 15 управлінь та 4 самостійних відділи центрального апарату, 7 територіальних управлінь, Академія ДБР та Науково-дослідний інститут ДБР. [3, с. 15]. У зв'язку з чим створення ДБР як суб'єкта запобігання військовим кримінальним правопорушенням, за нашим глибоким переконанням, слід вважати саме 27.11.2018 р., коли перші 300 слідчих ДБР день прийняття присягу. Також варто зауважити й на тому, що цього ж дня було зареєстровано і перші кримінальні провадження [17], у тому числі щодо вчинення військових кримінальних правопорушень.

важити й на тому, що цього ж дня було зареєстровано і перші кримінальні провадження [17], у тому числі щодо вчинення військових кримінальних правопорушень.

Висновки. На підставі викладеного варто зауважити, що з урахуванням викликів сьогодення, в умовах воєнного стану в Україні, невідкладним завданням являється визначення місця ДБР, як одного з основних суб'єктів запобігання злочинності, реалізація якого являється неможливою без чіткого визначення поставлених завдань, створення необхідних інструментів для їх виконання та належної його підзвітності громадянському суспільству.

Список використаної літератури:

1. Семенишин О. М. Концептуальні засади запобігання корисливо-насильницьким злочинам органами та підрозділами Національної поліції України (За матеріалами операції Об'єднаних сил) : монографія. Київ : Дакор, 2020. 550 с.
2. Про Державне бюро розслідувань Закон України від 12.11.2015 № 794-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text> (дата звернення: 16.12.2023).
3. Носевич Н. Р. Державне бюро розслідувань як суб'єкт протидії злочинності в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Кривий Ріг, 2019. 231 с.
4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 28.12.2023).
5. Про Національне бюро розслідувань України Указ Президента України від 24.04.1997 № 371/97 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/371/97> (дата звернення: 16.12.2023).
6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України від 24 квітня 1997 року N 371 «Про Національне бюро розслідувань України» (справа щодо утворення Національного бюро розслідувань України) Рішення Конституційного суду України від 06.07.1998 № 10-пн/98 URL: <https://zakon.rada.gov>

- ua/laws/show/v010p710-98 (дата звернення: 16.12.2023).
7. Чернишов Г. М. Кримінологічні функції Державного бюро розслідувань: завдання та очікування /Г. М. Чернишов // Державне бюро розслідувань: досвід становлення : матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 черв. 2019 р.) / редкол.: Г. О. Ульянова (голова), Н. М. Бакаянова. — Одеса : Юридична література, 2019. — С. 404–408.
 8. Труба Р. М. Єдиноначальність та погодження в реалізації окремих повноважень директора Державного бюро розслідувань / Р. М. Труба // Підприємництво, господарство і право. 2018. № 5. С. 234-239.
 9. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» Указ Президента України; Концепція від 08.04.2008 № 311/2008 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 16.12.2023).
 10. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції ООН; Конвенція, Міжнародний документ від 31.10.2003 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення: 16.12.2023).
 11. Скулиш Є. Д. Проблемні питання створення Державного бюро розслідувань. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2013. № 2. С. 60-71. URL.: http://N%buv.gov.ua/UJRN%boz_2013_2_10. (дата звернення: 16.12.2023).
 12. Пояснювальна записка до Закону України «Про Державне бюро розслідувань» реєстр. № 2114 від 12.02.2015 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54012
 13. Цюприк І.В. Перспективи функціонування державного бюро розслідувань як суб'єкта боротьби з організованою злочинністю. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. №2. С. 177-186.
 14. Пояснювальна записка до Закону України «Про Державне бюро розслідувань» реєстр. № 2114 від 12.02.2015 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54012 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 16.12.2023).
 15. Проект Закону України «Про Державне бюро розслідувань» реєстр. № 3042 від 01.08.2013 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JG2CI00A.html (дата звернення: 16.12.2023).
 16. Проект Закону України «Про Державне бюро розслідувань» реєстр. № 3042 від 15.05.2014 р. URL:
 17. Про утворення Державного бюро розслідувань Постанова Кабінету Міністрів України від 29.02.2016 № 127 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/127-2016-%D0%BF> (дата звернення: 16.12.2023).
 18. Oleh Shkuta, Maksym Korniienko, Mykola Yankovyi (2022) Foreign experience of preventing military and economic crimes. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 8 № 4. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», (2022). P. 185-190 <http://baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/1937/1946>
 19. Shkuta, Oleh, Tarasenko, Oleksandr, Shvets, Dmytro. Legal Regulation of Access to Justice in Cases Related to the Protection of the Rights of Military Officers and Conscript During the Conditions of Martial State in Ukraine. *Law of Justice Journal*. 38 (2). 2024. 6-21. DOI: 10.5335/rjd.v38i2.15920
 20. Shkuta O.O. Crimes in the Military Sphere: Reasons and Conditions (Злочини у військовій сфері: причини та умови). *European Reforms Bulletin* №2, 2020. с. 74-77. <http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/1845/1/74-77.pdf>

Kropyvnytskyi O. Establishment and development of the State Bureau of Investigation as a crime prevention agency

The article examines the establishment and development of the State Bureau of Investigation as a crime prevention agency.

As our research has shown, domestic scholars rightly associate the origin of the idea to create the SBI with the Decree of the President of Ukraine "On the National Bureau of Investigation of Ukraine" of April 24, 1997, No. 371. However, by the decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional petition of the people's deputies of Ukraine on the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the Presidential Decree of 24.04.1997 No. 371 "On the National Bureau of Investigation of Ukraine" (case on the establishment of the National Bureau of Investigation of Ukraine),

certain provisions of the said Presidential Decree were declared unconstitutional and invalid, which made further implementation of this project impossible.

The first step towards new changes was the Decree of the President of Ukraine of 08.04.2008 No. 311/2008, which put into effect the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of 15.02.2008 "On the progress of reforming the criminal justice system and law enforcement agencies", which created the preconditions for new reforms in the criminal justice system.

It is worth noting that despite the adoption of the Law of Ukraine "On the State Bureau of Investigation" on November 12, 2015. of the Law of Ukraine "On the State Bureau of Investigation" No. 794-VIII, the SBI staff received the subjective crime prevention function only 3 years later. In this regard, we strongly believe that the establishment of the SBI as an entity for the prevention of military criminal offenses should be considered to be on November 27, 2018, when the first 300 SBI investigators took the oath. It is also worth noting that the first criminal proceedings, including those related to military criminal offenses, were registered on the same day.

It is proved that, given the challenges of today, in the context of martial law in Ukraine, the urgent task is to determine the place of the SBI as one of the main subjects of crime prevention, the implementation of which is impossible without a clear definition of the tasks set, the creation of the necessary tools for their implementation and its proper accountability to civil society.

Key words: *State Bureau of Investigation, SBI, establishment of the SBI, development of the SBI, crime, prevention, counteraction, crime prevention entity.*